

ФУНКЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ НОРМАТИВІВ У РЕГУЛЮВАННІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

*Розглядається система норм і нормативів, їх функції, можливості їхнього застосування у регулюванні діяльності підприємств.
Consideration of rules and standards, their functions, potentialities and application in regulation of an enterprise activity.*

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку світової інтеграції характеризується динамічністю економічних відносин, загостренням конкуренції, перманентною інноваційною політикою суб'єктів ринку. Національні підприємства обтяжливі синдромом дії в недалекому минулому централізованого планового регулювання та складом і структурою виробничого потенціалу, орієнтованого загалом на військово-промисловий комплекс, як колективний власник майна у поточній діяльності орієнтується на одержання прибутку. Така політика підприємств не гармонізована з інтересами держави, як носія суспільних потреб і не дає гарантії ресурсного забезпечення у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми нормативного планування та регулювання діяльності підприємств досліджувались в роботах В.Черняка, Г.Попова, Ю.Кулаєва, В.Щелкунова, Л.Ященко, В.Мова та інших. В них сформульовані концептуальні засади та основи побудови технологічних схем нормативного планування діяльності підприємств сфери матеріального виробництва в умовах централізованої економіки. У 1980-х роках ця методологічно важлива ідея за геополітичних причин так і не була реалізована.

Формулювання цілей статті. За сучасних соціально-економічних умов задача нормативного регулювання діяльності підприємства потребує певного методологічного переосмислення, розробки обґрунтованих та дієвих методик та власне нормативної бази.

Метою статті є обґрунтування необхідності використання системи норм і

нормативів у державному регулюванні діяльності підприємств виробничої сфери, систематизація норм і нормативів, визначення їх функцій.

Виклад основного матеріалу. Орієнтація підприємства на одержання максимального чистого прибутку обмежується формами державного регулювання, що базуються на чинному законодавстві, нормативно-правових актах органів виконавчої влади. Основним інструментом державного регулювання діяльності підприємств є система їх оподаткування, яка призводить до «приховування» реальних доходів, фондів оплати праці, відрахувань у соціальні фонди, амортизаційних відрахувань, витрат на забезпечення природоохоронних заходів тощо. Внаслідок цього значення економічних показників, які є базою оподаткування у облікових та звітних документах, викривлені.

Для оцінки ефективності діяльності підприємств застосовуються як окремі так і узагальнюючі економічні показники. Ступінь узагальнення відповідає або ієрархічному представленню взаємодії процесів (технологічні–організаційні–економічні–соціальні–політичні), або складовим виробничого потенціалу, або напрямам соціально-економічної діяльності (інвестування, відтворення ресурсів, оплата праці, соціальне забезпечення тощо), або ієрархічним рівням та структурі системи регулювання національної економіки (підприємство—галузь (регіон)—міністерство (відомство)).

Оскільки інтереси суб'єктів господарювання мають багатовекторний характер за своїм спрямуванням, то оцінка ефективності для певних рівнів ієрархії за фіксованої структури узагальнюючих показників не дає позитивних результатів. Інтереси підприємства змінюються у часі, оскільки на різних етапах свого циклічного розвитку змінюються форми прояву певних інтересів. Особливості того чи іншого етапу розвитку не можна оцінити лише на основі значень системи показників. Для адекватної оцінки ефективності діяльності підприємства можливо встановити пріоритети того чи іншого окремого показника [1]. У загальному випадку аналітики підприємства визначають свою систему, а виконавча влада – свою. Збіг інтересів держави і підприємства може статися миттєво і тільки в ідеальному випадку і зафіксовано може бути тільки модельне.

Значенням окремих економічних показників, які адекватні інтересам держави, можна надати статус державних економічних нормативів. Визначення

системи державних економічних нормативів, порядку їх розробки, затвердження, визначення термінів дії і доведення таких нормативів до підприємств повинно бути закріплено відповідним законодавчим актом.

Використовуючи позитивні результати централізованого нормативного планування можна рекомендувати наступні укрупнені групи державних економічних нормативів (табл.1). Державні економічні нормативи, як засіб державного регулювання є ключовим елементом розробки регіональних і галузевих планів при обґрунтуванні програмного розвитку. Зовнішнім проявом внутрішнього змісту економічних нормативів як економічної категорії є їх функції: планова, облікова, контролю, стимулююча, розподільна, регулююча. Окрім них в технологіях розробки планів та підготовки управлінських рішень норми і нормативи використовують у формах обмежень та (або) критеріїв. Достатньо повна характеристика функцій економічних норм і нормативів та використання їх при розробці технології планів підприємств цивільної авіації наведена в [2].

З урахуванням сучасної системи цінностей, стану сфери споживання та песимістичних результатів моделювання стану майбутнього світового та континентального соціуму, а також природного середовища в умовах екологічних криз і ресурсних обмежень найбільш пріоритетними групами нормативів, що регулюють процеси споживання, є:

- норми та нормативи товарів та послуг;
- розвиток матеріальної бази соціальної інфраструктури;
- соціальний розвиток;
- екологічні норми і нормативи.

В умовах стагнації та депресії економіки використовують мінімальні норми споживання на душу населення (сім'ю, домогосподарство), нормативи забезпеченості предметами побутового і господарчого призначення тощо. Методичною основою їх визначення є науково обґрунтовані мінімальні потреби з диференціацією їх за регіонами та соціальним статусом споживачів.

Таблиця 1

Функції економічних нормативів

Група нормативів	Функції	Застосування складових потенціалу
Нормативи соціально-економічної ефективності	Планування. Стимулювання. Контролю.	Виробничий потенціал в цілому та його складові

	Розподіл	
Трудові нормативи	Стимулювання. Контролю. Розподілу	Трудовий. Організаційний. Потенціал відносин з середовищем
Нормативи доходів працівників	Стимулювання. Контролю. Розподілу. Регулювання. Облікова	Трудовий. Організаційний. Потенціал відносин з середовищем
Нормативи витрат матеріальних ресурсів, в тому числі: паливних; енергетичних	Облікова. Стимулювання. Контролю. Розподілу. Регулювання	Технічний. Технологічний
Нормативи використання технічного потенціалу підприємств	Стимулювання. Контролю. Обліку	Технічний. Технологічний. Фінансовий
Нормативи цільової реалізації продукції (робіт, послуг)	Облікова. Планова. Розподілу. Контролю	Організаційний. Потенціал відносин з середовищем
Нормативи фінансового стану	Облікова. Контролю	Фінансовий. Організаційний
Нормативи грошових витрат, в тому числі: на виробництво продукції (робіт, послуг); на реалізацію продукції (робіт, послуг)	Облікова. Стимулювання. Контролю	Фінансовий. Потенціал відносин з середовищем
Нормативи охорони праці	Облікова. Контролю. Планова	Організаційний. Потенціал відносин з середовищем. Технологічний
Природоохоронні нормативи	Контролю	Організаційний. Потенціал відносин з середовищем. Технологічний
Нормативи використання природних ресурсів	Облікова. Стимулювання. Контролю. Розподілу. Регулювання	Організаційний. Потенціал відносин з середовищем. Технологічний
Нормативи санкцій за порушення економічної дисципліни	Стимулювання. Контролю	Фінансовий. Організаційний

Нормативи споживання послуг за рівнем та якістю встановлюють, виходячи із цивілізованих орієнтирів (рівнів) та сучасних можливостей держави (регіону), з урахуванням демографічних і соціальних чинників, обмежень доходів населення та структури витрат сімей, потреб у реальному рівні безпеки життєдіяльності.

Нормативи матеріальної бази соціальної інфраструктури методично (алгоритмічне) розраховуються, як правило, за галузевими ознаками, з урахуванням регіональних ресурсних і екологічних обмежень та концепцій (політик) програмного розвитку. Нормативи цієї групи «обслуговують» сфери виробництва, обміну, розподілу та споживання. Це норми і нормативи для: торгівельних установ та підприємств громадського харчування і побуту; підприємств транспорту і зв'язку; установ освіти; установ і організацій охорони здоров'я, фізкультури, спорту та туризму; організацій соціальної та духовної культури; підприємств житлово-комунального господарства. Нормативи соціального розвитку виконують функції регулювання демографічних процесів, стимулювання народжуваності, виховання та освіти соціально орієнтованих дітей та молоді; регулювання ринку праці та підсилення мотиваційної функції заробітної плати найманих працівників, прозорих доходів підприємців; гарантійного обмежування соціальної допомоги економічно неактивного населення та соціального реабілітування осіб.

Система екологічних нормативів, згідно з Законом України «Про охорону навколишнього середовища», складається з: нормативів екологічної безпеки; нормативів використання природних ресурсів; нормативів платежів і тарифів за використання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища.

Проектні рівні екологічних норм і нормативів узгоджуються з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування і затверджуються органами Міністерства охорони природи та ядерної безпеки України, Міністерства охорони здоров'я України. На основі них відповідні організації розробляють ліміти викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище.

Системі екологічних норм і нормативів, крім регуляторної функції сталого розвитку країни, притаманна стимулююча функція соціальної безпеки розвитку та національної свідомості громадян України.

Система державних економічних норм і нормативів надає методичну можливість розробити технологію нормативного стратегічного планування

